

دو یادداشت درباره مهر صنوبری شکل «سفینه تبریز»

«وقف مدرسه بهاییه»

حسین زریاب*

سال گذشته، هنگامی که در دفتر مجله نامه بهارستان مشغول ویرایش و تنظیم تصاویر مجله شماره ۱۱ و ۱۲ بودم، از من سؤال شد که آیا ممکن است نقش مهرهای سفینه تبریز اصلاً نقش مهر نباشند و با دست ترسیم شده باشند؟ این سؤال من را به تفاوت در برخی حروف و اختلاف در لبه بیرونی نقش مهرها و همچنین تفاوت در نسبت بین طول و عرض مهرها توجه داد.

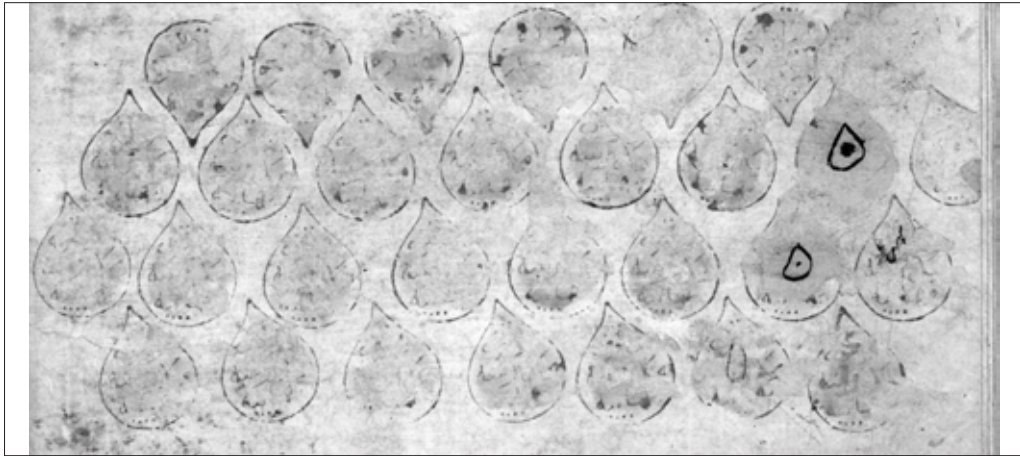
برای بررسی این مسئله تصاویر نقش مهرها را که مربوط به مقاله «مهرهای سفینه تبریز» بود با هم مقایسه کردم. تفاوت در نسبت طول به عرض نقش مهرها مربوط به خمیدگی صفحه حاوی نقشها در قسمت منتهی به عطف هنگام عکاسی بود و در تصویر دیگری که به کمک اسکنر گرفته شده بود این تفاوت وجود نداشت. برای بررسی اختلاف شکل حروف و لبه‌های نقش مهرها، چندین نقش مهر را که با هم اختلاف‌هایی از نظر شکل حروف داشتند، در نرم‌افزار ویرایش تصویر Adobe Photoshop به صورت لایه‌هایی نیمه شفاف، بر هم منطبق کردم. تصویر حاصل نشان می‌داد که همه نقش‌ها از یک مهر حاصل شده‌اند چرا که انطباق نسبتاً دقیقی بین نقوش و نیز بین ریختگی‌های لبه نقش مهرها وجود داشت. عدم انطباق‌ها نیز محدود می‌شد به ضخامت حروف ناشی از تفاوت در میزان جوهر یا تفاوت در میزان فشار مهر بر کاغذ و نیز نقوش دوتایی ناشی از سر خوردن مهر روی کاغذ. بعد از انطباق نقوش روی هم، نوشته مهر خواناتر شد و این بار این سؤال پیش آمد که آیا عبارت مهر درست خوانده شده و آیا با همین روش می‌توان عبارت دقیق مهر را آشکار کرد؟

برای خواندن عبارت داخل مهر بار دیگر تصاویر مهرها را با هم تلفیق کردم. همه نقش‌ها از یک صفحه سفینه تبریز که نیمی از آن با نقش مهر پوشیده شده بود انتخاب شد. ابتدا در نرم‌افزار ویرایش تصویر، تأثیر رنگ قرمز تصویر را با کمک high contrast red filter (صافی قرمز با تباین بالا) کم کردم، نتیجه تصویری خاکستری بود که نقش مهر در آن واضح‌تر بود.* ده نقش مهر را که به نظر خواناتر بودند انتخاب کردم و آنها را از تصویر اصلی بریده و در لایه‌هایی روی هم قرار دادم. در گزینه blending (امتزاج لایه‌ها)، در همه لایه‌ها خصیصه multiply (افزایشی) را اعمال کردم تا قسمت‌های تیره هر لایه، به لایه زیری افزوده شود. تصویری تیره ایجاد شد که قابل خواندن نبود.* برای روشن شدن تصویر به کمک منحنی level (تراز تیرگی و روشنی)، هر لایه را طوری تراز کردم که تنها تیره‌ترین قسمت‌های آن باقی بماند. به علاوه opacity (ماتی) هر لایه را روی ۳۰٪ تنظیم کردم، در نتیجه تصویری روشن ایجاد شد.* پس از ادغام همه لایه‌ها در یک لایه، به کمک فیلتر unsharp Mask (پوشاندن بخش‌های ناواضح)، تصویر حاصل را باز هم واضح‌تر کردم.* در نهایت دوباره با کمک منحنی level بخش‌های خاکستری را روشن‌تر کردم تا تصویری با تباین بالا ایجاد شود.* عبارتی که در نقش مهر خوانده می‌شود این است: «وقف مدرسه بهاییه»

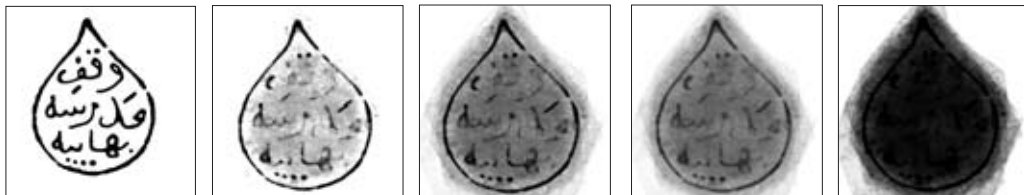
و صورت خوانده شده در قبل این بود: «وقفیه مدرسه بهاییه»

تا این مرحله از کار هیچ دخل و تصرف مخرب یا بر پایه پیش‌داوری در تصاویر صورت نگرفته بود و تصویر شماره شش قاعدتاً باید تصویر پایانی باشد؛ اما برای تجسم بهتر نقش مهر، بر فرض صحیح بودن عبارت خوانده شده، با پاک کردن بخش‌های زائد تصویر و سپس نرم کردن لبه‌های خطوط به کمک فیلتر median (خط میانه) تصویر نهایی را ایجاد کردم.*

* کارشناس ارشد گرافیک.

ت ۱ ■

ت ۲ ■

ت ۳ ■

ت ۴ ■

ت ۵ ■

ت ۶ ■

۲

شاید «مدرسه بهاییه» شیراز

نادر مطلبی کاشانی

در شماره پیشین «نامه بهارستان»، آقای عمادالدین شیخ‌الحکمایی در مقاله ارزشمند «مهرهای سفینه تبریز» (س ۶-۷، ۱۳۸۵، دفتر ۱۱-۱۲: ۱۷۳-۱۷۸) تمام این مهرها را شناسایی کرد و با مهارت و ورزیدگی خواند. مهم‌ترین و دشوارخوان‌ترین آن مهرها، مهری وقفی بود صنوبری شکل، که در حدود ۲۱۰ جای نسخه زده شده و در تمام موارد به عمد پاک شده بود. از تلفیقی که از خط و نقطه‌های بازمانده بر نسخه مانده بود عبارت «وقفیه/مدرسه/بهاییه» را خواندند (ص ۱۷۴) و در توضیح مدرسه مذکور به درستی نوشتند: «اگرچه به خاطر احتمال وجود نام‌های مشترک، یافتن ارتباط میان سفینه و مدرسه‌ای با نام پیشنهاد شده، مستلزم تلاش و وقت بیشتری است، اما نام «بهاییه» در ذکر مدارس بغداد دیده می‌شود.» (به نقل از حسین سلطان‌زاده، تاریخ مدارس ایران، ص ۱۳۱). برای احتمال یک مورد دیگر هم می‌توان افزود، و آن بودن مدرسه بهاییه است که در همان روزگار در شیراز برپا بوده و عیسی بن جنید شیرازی صاحب تذکره هزار مزار (تألیف ۷۹۱ق) در ضمن یادکرد از «سید شریف» نوشته است:

سید شریف علامه دانشمند و کامل و عالم محقق بود که فنون علم را جمع کرده است و مسافرت بسیار نموده و تصانیف کتب کرده و تفتیش مسائل نموده و چند سال در مدارس تدریس علوم فرموده ... و مترجم کتاب [عیسی بن جنید شیرازی] می‌گوید: چند نوبت به دیدار انور او مشرف گشتم در مدرسه بهاییه و دیگر بقاع، و مصافحه او کردم.^۲

^۱ آقای پژمان فیروزبخش به وقت خواندن این نوشته ناچیز متذکر شدند که در نقشه مندرج در رساله «صورت‌الاقالیم علی سبیل الاجمال» در سفینه تبریز (ص ۷۱۴ عکسی) به خطی غیر از متن «وفیه شهر الشیراز» آمده. شاید بی‌ارتباط به مدرسه بهاییه شیراز نباشد. شاید.

^۲ عیسی بن جنید شیرازی، تذکره هزار مزار، ترجمه شدالازار (مزارات شیراز)، به تصحیح و تحشیه نورانی وصال (شیراز: کتابخانه احمدی، ۱۳۶۴)، ص ۳۶۴.